

Стилиян Йотов, проф. д. н.
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

АДОРНО И НЕУДАЧИТЕ НА РЕАЛИЗМА

Резюме. Статията предлага реконструкция на основни моменти от взаимоотношенията между Т. В. Адорно и Д. Лукач във времето след Втората световна война. Първата част се спира на предизвикателството, провокирано от книгата „Младият Хегел“ на Лукач, и на интерпретацията ѝ от страна на Адорно в духа на идеализма и като сравним проект с този на Хайдегер. За Адорно това са форми на тотализиращо мислене, с които субектът потиска и заглушава своеобразието на обектите. Втората част отделя внимание на ефекта от книгата „Разрушаването на разума“ на Лукач и вменяването на ирационализъм на немската класическа философия. За Адорно в истинската диалектика има място и за ирационализъм. Но далеч по-страшни му изглеждат вариантите на едностранчива рационалност, както и възплъщението ѝ в структурите на властта, смазваща всяко инакомислие. На това място излиза наяве и конкретният проблем, довел до вражда между Адорно и Лукач – т. нар. „партийност“ на изкуството или връзката идеология-изкуство. Третата и четвъртата части разглеждат темата за отношението между авангардизма в изкуството и реализма, в което Лукач съзира субективно-асоциално бягство от реалността, а Адорно – израз на хетерогенност на самия социално-обективен свят.

Ключови думи: тотализиращо мислене и мислене във фрагменти, диалектика и ирационализъм, реализъм и авангардизъм в изкуството.

От разговори с Димитър Зашев знам, че Теодор В. Адорно е формиран възгледите си на младини под влияние както на Валтер Бенямин, така и на Дьорд Лукач. Става дума най-вече за книжната версия на „Теория на романа“ (1920), която Адорно чете още като абитуриент в гимназията „Кайзер Вилхелм“ във Франкфурт на Майн, където учи между 1913 и 1921 г. На всичко отгоре в спомен за Ернст Блох от 1965 г. изрично споменава този факт наред с другия, че по това време се запознава и с „Духът на утопията“ (1918) на Блох.¹ Впрочем, Лукач и Блох са връстници. Зашев е преводач не само на „Теория на романа, но и на

¹ ADORNO, T. W. Henkel, Krug und frühe Erfahrung. – In: T. W. ADORNO. *Noten zur Literatur, Gesammelte Schriften*, Bd. 11. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997, S. 556–566, в случая 556.

Душата и формите“ (1911), по-ранният труд на Лукач.² Какво ли трябва да е било влиянието на това изследване върху Адорно, още повече, че съдържа глава за Съорен Киркегор, а Адорно пише хабилитационен труд върху датския философ (1931)? Който е имал шанса да разговаря със Зашев, знае и главоблъсканиците, съдържащи се в отговорите му. Със сигурност мога обаче да си спомня, че според Зашев за Адорно това е бил сборник, засенчен от кризата на мисленето през Първата световна война, т.е. едно препълнено с младежки ентузиазъм изследване. Публикуваната кореспонденция между Адорно и Зигфрид Кракауер потвърждава задръжките на Адорно относно „Душата и формите“, както и високата му оценка на „Теория на романа“.³ Още през втория си семестър като приватдоцент – летния семестър на 1932 г. – Адорно чете лекция върху Киркегор и води семинар за докторанти и напреднали студенти върху „Произход на немския трауершпил“ на Бенямин. Именно в хода на този семинар се открива паралел между две понятия – „втората природа“ на Лукач и „изпразнения свят“ на Бенямин.⁴ И в двата случая става дума за отношението субект-обект, в което е настъпило разкъсване и противопоставяне, което Адорно е маркирал още с лекцията си при поемане на лекторска дейност с тезата за *превърщане на историята в природа*. При цялата им близост обаче, младият преподавател открива разлика, с която отдава предпочитанията си на Бенямин. Лукач предлага решение с помощта на идеята за тотализиращо мислене от страна на субекта, което изглежда на Адорно идеалистическо. За разлика от това Бенямин съзира шанс единствено с помощта на фрагментариизиращото мислене. Това ще се превърне в лайтмотив и занапред. Защото само по този начин, смята Адорно, обектът няма да бъде подчинен на субекта, а ще съхрани и изрази, ще сподели със субекта нещо от самобитността си.

Далеч по-трудно е да се установи откога Адорно познава „История и класово съзнание“ (1923) на Лукач. Но със сигурност още в текста на неуспешната му хабилитация „Понятието за несъзнаваното в трансценденталното учение за душата“ (1927) може да се открие употребата на термина „овещняване“ (Verdinglichung), на който Лукач е придал решаващо значение няколко години по-рано.⁵ То присъства стабилно

² ЛУКАЧ, Д. *Хаос и форми*. Прев. Д. Зашев. София: Народна култура, 1989.

³ ADORNO TH. W. – KRACAUER, S. *Briefwechsel. „Der Riss der Welt geht auch durch mich“ 1923–1966*, Berlin: Suhrkamp, 2008, S. 208.

⁴ Вж. съотв.: ЛУКАЧ, Д. *Теория на романа*, в цит. съч., с. 390–391, и: БЕНЯМИН, В. *Произход на немския трауершпил*, в: БЕНЯМИН, В. *Художествена мисъл и културно самосъзнание*. София: Народна култура, 1989, с. 237.

⁵ Лукач се запознава с Икономическо-философските ръкописи на Маркс от 1844 г. едва през 1930 г., след което си изяснява разликата между „овещняване“ и „отчуждение“. Известно е, че през 1925 г. Адорно посещава Лукач във Виена.

и в текста на успешната хабилитация „Киркегор. Конструкция на естетическото“; а в писмо до Кракауер Адорно споделя, че му се е наложило да прочете въпросната книга наново. А от тук насетне следите ѝ ще са във всяка от главните му публикации. Има и още нещо. В самото начало на изложението, след две позовавания върху Хегел, Адорно цитира от книгата на Лукач – във връзка с „тоталността“ – и препраща изрично към изданието от 1923 г. След Втората световна война „История и класово съзнание“ е посочена в книгата на Адорно за Хусерл, в есетата за Хегел, разбира се, в „Негативна диалектика“. Няма да е далеч от истината предположението, че Адорно се запознава с теориите на Карл Маркс най-вече през интерпретацията на Лукач; в хабилитационния труд за Киркегор има едно-единствено място, на което е цитиран младият Маркс във връзка „отчуждението“ (в издание на Фр. Меринг от 1902 г.). А от писмо до Бенямин от 1937 г. Адорно се вайка, че все още не е изучавал систематично „Капиталът“.

Навярно най-възторжените думи на Адорно за „История и класово съзнание“ на Лукач са произнесени пред публика в лекциите „Въпроси на диалектиката“ (1963–1964) – „най-важната марксистка публикация върху Хегел“, при това с акцент върху кръглата годишнина от излизането ѝ – „преди около 40 години“.⁶ Всеки, който е чел „Негативна диалектика“, знае обаче, че Адорно вменява на Лукач обремененост от идеалистическия подход във философията. Фактически Макс Хоркхаймер е съхранил свидетелства, че още в епохата на своето хабилитиране Адорно е демистифицирал ролята на пролетариата в историята, а и на неговите ръководни кадри, като възплъщение на фигурата на обективния, дори на абсолютния дух при Хегел. Привилегированата гледна точка на класата и позицията ѝ в разделението на труда възпроизвежда фигурата на бюрокрацията във философията на Хегел и на универсалните ѝ функции. И така, както в отношението към „Теория на романа“, така и към „История и класово съзнание“ Адорно отправя сходна критика: опитите за обемане на действителността в тотална система от понятия не е нищо друго освен идеализъм. Докато материализмът е опит да се даде шанс на самите неща сякаш да говорят от себе си. Затова с времето оценката на Адорно дори към Киркегор става все по-критична.⁷ Но тук намерението ми е да се осветли повече

⁶ Вж.: ADORNO, T. W. Fragen der Dialektik (1963/64). – In: T. W. ADORNO. *Nachgelassene Schriften. Abteilung IV: Vorlesungen*, Bd. 11, Berlin: Suhrkamp, 2021, в случая 19–20. По-рано, в лекциите „Философия и социология“ (1960) книгата на Лукач е сравнена с публикации на Карл Манхайм и Макс Шелер. Иначе, благодарение на Морис Мерло-Понти тази книга става известна като „библията на западните комунисти“. Вж.: МЕРЛО-ПОНТИ, М. *Приключения на диалектиката* (1955). София: Любомъдрие, 1998, с. 19, 46–77.

⁷ ADORNO, T. W. Kierkegaards Lehre von der Liebe (1939) и Kierkegaard noch

отношението между Лукач и Адорно, което съвсем не изглежда така безоблачно, както го представих дотук.

Ще предложа реконструкция на промяната в три рунда и една равносметка.

I. Проектът за продължение на „Диалектика на Просвещението”

Адорно се връща в Германия в края на октомври 1949 г. и веднага публикува „Философия на новата музика“. Поема и лекциите на Хоркхаймер във Франкфуртския университет. Още на 12.11. пише на майка си, че лекционната зала едва побира 150-те студенти, дошли да го слушат. През следващата година излиза в САЩ – в поредицата „Изследвания на предразсъдъците“ – социологическото изследване „Авторитарната личност“, в която Адорно е съавтор. През същата година заедно с Хоркхаймер предлагат общ семинар върху „Феноменология на духа на Хегел“. Именно по това време двамата са обзети от идеята да напишат продължение на „Диалектика на Просвещението“. Най-различни свидетелства документират, че този път Блох и Лукач би трябвало да са в центъра на реконструкцията на парадоксите от развитието на модерността. Поради това Адорно се нагърбва със задачата да прочете „Младият Хегел“ на Лукач, създадена в СССР през 1938 г. и публикувана през 1948 г. За улеснение на Хоркхаймер Адорно изготвя резюме на книгата.⁸ В него на преден план изпъква значението на икономическите учения за формирането на Хегел, което до този момент не е било забелязано. Освен това Хегел развил понятието „труд“ по начин, по който не са го правили нито Джон Лок, нито Адам Смит. Само че в прочутата глава от „Феноменологията“ за роба и господаря, единствено производителният труд запазвал връзката си с обектите от реалния свят; докато господарите се превърнали изцяло в потребители. Така в крайна сметка – в субективен план – господарите се оказват зависими от едностранчивостта на положението си, а робите са съхранили свободата да следват и свободата на обектите. Вярно, Хегел предприел опити за преодоляване на това положение, но с грешно средство. В теорията му алтернативата се задавала от модел на размяна, която в очите на Лукач изглеждала осакатена, защото същността ѝ била монетарна. Вместо да съхранява живота, философията на Хегел раздвижвала умрялото.

Резюмето на Адорно не изглежда критично по отношение на Лукач; а и Лукач му изглежда за предпочитане пред Блох. Проектът за продължение на *Диалектика на просвещението* така или иначе не се ре-

einmal (1963). – In: T. W. ADORNO. *Kierkegaard. Konstruktion des Ästhetischen*, Gesammelte Schriften, Bd. 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

⁸ Доколкото мога да преценя, текстът е достъпен все още единствено като архивен документ; използвал съм копие, съхранено в архива на Хоркхаймер: UBA FfM Bestand Na 1, Nr. 824, Bd. 1 (стара сигнатура XIII 1c – 10).

ализира. Трудно ми е да преценя какво го отлага. Но през 1950 г. на философската сцена се появява една друга книга, която фокусира погледите върху себе си – „Горски пътища“ на Мартин Хайдегер, сборник от статии, писани между 1935 и 1946 г. Днес можем да прочетем при Дитер Хенрих какво впечатление е оказала тя върху поколението му, как е реагирал Ханс-Георг Гадамер на появата ѝ.⁹ Адорно също не остава безразличен. Още повече, че сборникът съдържа и текста на Хайдегер „Хегеловото понятие за опита“ (1942–1943) – най-дългият от всички и посветен основно на „Феноменология на духа“. Паралелното четене на Лукач и Хайдегер, работата с Хоркхаймер в семинар върху Хегел, създават у Адорно впечатление, което с времето ще укрепва. Между Лукач и Хайдегер има някаква близост; опитите и на двамата да преодолеят Хегел остават в рамките на Хегеловото мислене, т.е. те са идеалистически. Писмо до Томас Ман, от когото Адорно все още очаква подкрепа за публикуването на „*Minima moralia*“, документиращо изумлението на франкфуртския философ от тази находка.¹⁰ Ще го сподели и в студентска аудитория в хода на разработването на собствения проект за диалектика. В явна и неявна форма твърдението може да се открие и при съпоставка на „Три студии върху Хегел“ (1963), създадени между 1956 и 1963, и „Жаргонът на автентичността“ (1967), написана през 1962–1964 г.

Възможно е Адорно да е стилизирал близостта между Лукач и Хайдегер въз основата на идеологически предразсъдъци, на съзирането на сходство между болшевиизма и фашизма в хода на социологическите анкети. Навярно изводите му са пресилени. Да не пропукаме обаче, че Люсиен Голдман написва и „публикува“ през 1973 г. книга със заглавие „Лукач и Хайдегер“.¹¹ Да, тя излиза след смъртта както на Адорно, така и на Голдман, да, налице е преписка между Голдман и Адорно, да, днес навярно изглежда пресилена. Но със сигурност идеите на Адорно по онова време са изглеждали и приемливи. Възможно е обаче самият Адорно да е заимствал идеята от другаде, дори от Голдман; в първата му книга (1945), посветена на Кант и написана на немски, хипотезата за „праксиологическа“ близост между Лукач и Хайдегер е налице. За съжаление отвратителната неприязън в страните на реалния социализъм към неомарксизма на Голдман навярно ще остави задълго неосветлена тази тема. Което и романът на Юлия Кръстева „Самураи“, дори да се появи на български, едва ли ще компенсира.

След смъртта на Адорно излиза краткият му текст „За Лукач“;

⁹ HENRICH D. *Ins Denken ziehen. Eine philosophische Autobiographie*. München: C. H. Beck, 2021, S. 92–98.

¹⁰ ADORNO, T. W. – MANN, T. *Briefwechsel 1943–1955*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002, S. 62.

¹¹ Вж. руския прев.: ГОЛЪДМАН, Л. *Лукач и Хайдеггер*. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2009.

писан през 1949 г. по повод на статията „Heidegger redivivus“, публикувана през същата година.¹² Още тук може да се прочетат обрати на мисълта, с които обвиненията на Лукач срещу Хайдегеровото търсене на „култ към битието“ и „йерархичност в изначалността“ се разкриват като схеми на същия модел на мислене, в който се заявява първенство на битието пред съзнанието. Две форми на догматизъм, смята Адорно, които се боят да видят и осъзнаят диалектичната опосреденост между обекта и субекта, в следствие на което приемат за основни варианти на овещняване, което иначе принципно критикуват. На този фон Адорно не без почуда изтъква, че според Лукач Сартр критикува марксизма с банални фрази, докато Хайдегер се отнасял към Маркс много по-директно. На този парадокс обаче дава и доста приемливо обяснение. На практика nihilизмът на Хайдегер дава израз на далеч по-свободно отношение към миналото на буржоазното мислене отколкото класовият ангажимент на Лукач, който налага схема върху схема, клише върху клише и клейми всяко различие като проява на ирационализъм. Накрая, Адорно съзира още нещо, което свързва Хайдегер и Лукач. И при двамата темата за страданието не играе някаква решаваща роля; поради това безчовечието на даден общественно-политически режим им изглежда въпрос на градация, не и на отваряне на портите на преизподнята и нахлуване на ужаса в нашия свят.

II. За ирационализма на разума

През 1954 г. излиза на немски език „Разрушението на разума“ на Лукач. В тази книга е прокарана тезата, че духът на немската философия бил фатално обладан от ирационализъм; в по-късни издания подзаглавието „Пътят на ирационализма от Шелинг до Хитлер“ уточнява началото на пропадането.¹³ За разлика от това, от една страна, Адорно никога не е гледал на ирационализма пренебрежително. Нещо повече, в намерението му да даде думата на обекта отделни аспекти на ирационалното действат отрезвително на едностранчивата рационалност. Която, от друга страна, е лайтмотив – под формата на ratio – още в „Детективският

¹² ADORNO, T. W. Ad Lukács. – In: T. W. ADORNO. *Vermischte Schriften I*, Gesamtelte Schriften, Bd. 20.1. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997, S. 251–256.

¹³ Книга на Лукач от 1962 г. носи заглавието „От Ницше до Хитлер или ирационализъмът и немската политика“, което е явна гавра с труда на Карл Льовит „От Хегел до Ницше“ (1941). Някои смятат, че тези „антинемски“ книги на Лукач са продукт на военно-временния шок и че са публикувани в моменти, когато самият Лукач е бил в немилост заради стагнация на официалната политика на социалистическа Унгария и са опит за обствена защита. Така или иначе тяхната публична рецепция е най-малкото „несвоевременна“ и авторът им не е положил минимални усилия да ги нагоди към променената среда и епоха.

роман“ (1923) на Кракауер, а под формата на „инструментална рационалност“ – централна тема в „Диалектика на Просвещението“.

Във всички съхранени лекции върху диалектиката Адорно няма да пропусне да заяви, че загърбването на ирационализма е недialeктическо, че истинската диалектика не бива да се страхува от ирационализма, но и не бива да се справя него посредством спекулативни решения. Едно схващане, което в студентките ми години получи за пръв път публичен изказ в лекциите на Исак Паси „При изворите на модерната естетика“, в последвалите издания на Мигел де Унамуно, реализирани също от него. И така, в някои от лекциите на Адорно може да се открие споменаване на пресилената книга на Лукач. Не и в официални публикации. Сякаш не заслужава внимание. Но истинската причина за ново начало в отношенията между двамата е друга.

Преди да стигнем до нея, нека върнем за малко лентата назад. 1953-та; Сталин е умрял. В ГДР обаче напъните за въдворяване на социализъм с познатите средства не секват, нормите на труд са завишени, мерките в полза на някакъв нов политически курс изглаждат също толкова натрапени, колкото досегашните. На 17 юни 1953 г. избухва работническо въстание срещу уж работническо-селската власт. Кое то е смазано. Не е ли естествено да питаме: Разумът ли възтържествува? Неразрушеният? Или този на „кадрите“? А кой предизвиква бунта? Ирационалността? Латентният фашизъм или недоизтребеният капитализъм? Удивително е на фона на събитията от 1953 г. да четеш праз 1954 г. „Разрушението на разума“ и да не виждаш, че в книгата се прокрадва по най-самодоволен начин Хегеловият слоган „Всичко разумно е действително, всичко действително е разумно“. А дори контратезата на младохегелианците, че в света има и неразумност, прекалено много неразумност, изглежда изтласкана и забравена.

През 1956 г. доброжелатели обръщат внимание на Адорно, че в статия на Лукач се обсъждат неговите схващания в музиката. Става дума за „Борбата на прогреса и реакцията в днешната култура“, доклад пред политическата академия на Унгарската партия на трудещите се (MDP) от 28 юни същата година.¹⁴ Въпросната публикация изхожда от базисното политическо разделение в света между лагерите на социализма и капитализма, за да очертае спецификите на противоречието в настоящата епоха след смъртта на Сталин и предизвикателствата на съществуването. След което разглежда отделни области на културата, най-вече религията и изкуството. На пръв поглед Лукач изтъква

¹⁴ LUKÁCS, G. Der Kampf des Fortschritts und der Reaktion in der heutigen Kultur. – In: G. LUKÁCS. *Schriften zur Ideologie und Politik*, Neuwied und Berlin: Luchterhand, 1967, S. 603–632. Адорно се запознава с този текст, озаглавен като „Наточете оръжията на духа!“.

ситуации, в които хора на вярата – свещеници и теолози – са се противопоставили на Хитлер. Но мимоходом споменава, че това те – в случая протестанти – правят въпреки „близостта си с извънредно реакционния философ, датчанина Киркегор“, с когото Лукач се бил разправил в „Разрушението на разума“. По сходен начин е девалвирано и значението на Жан-Пол Сартр, когото Лукач също бил разкритикувал още по-рано. В крайна сметка идва и редът на Адорно, който обаче е привлечен за съюзник в унищожителното отношение на Лукач към декаданса. Адорно сякаш е преодолял старите си пристрастия и сега гледал на музиката по начин, сходен на позицията на Ханс Айслер, за когото открай време творчеството на Арнолд Шьонберг давало израз на страха, но постепенно престанало да бъде автентично. Стилизирането на Албер Камю, оценката на дребнобуржоазното мислене при Томас Ман и величието на Михаил Шолохов допълват картината, но тук няма нужда от вникване в детайли. Впрочем, не само тук и сега.

Днес, от дистанцията на времето, е нужно осветляване на допълнителни контексти. По-рано през 1956 г. в Будапеща – по инициатива на партийни дисиденти – е създаден дискуссионният кръг „Петьофи“, към който Лукач се присъединява. Малко след това на партиен конгрес в Москва е нанесен удар срещу култа към Сталин; което открива нови хоризонти за свободна дискусия. През юни по инициатива на Лукач започват и философски дебати относно социализма и демокрацията. Именно тогава той изнася и ключовия си доклад, посочен по-горе. На практика той съдържа резюме и е продължение на тези, изложени от Лукач през 1946 г. на конференция, организирана от Карл Ясперс в Женева на тема „Европейският дух“. Преди десет години става дума за „Възгледите на аристокрацията и демокрацията за света“ и за *възможността социализмът и демокрацията да влязат в единство*. Именно това положение Лукач се опитва да разгърне през 1956 г. А в края на юни официално са публикувани т. нар. „Тези на Блум“¹⁵ от 1928 г., чийто автор също е Лукач, в които е зародишът на този мисловен тренд. Времето между 23 октомври и 4 ноември 1956 г. е времето на Унгарското въстание и на управлението на правителството на Имре Наг, в което Лукач е министър. След разгрома е депортиран в Румъния. В разгара на

¹⁵ „Блум“ е конспиративният псевдоним на Лукач. Въпросните тези съдържат идеята за „демократична диктатура“. Критиката срещу тях се надстройка върху по-старата срещу статията на Лукач „Към въпроса за парламентаризма“ (1920), отправена в началото от Ленин, подета после от Николай Бухарин и Григорий Зиновиев. За тях това е форма на „левичарство“. Вследствие от всичко това Лукач се оттегля от партийна дейност през 1929 г. Впрочем през 1949 г., след като става член на Световния съвет за мир, Лукач ще бъде обвинен в „десен ревизионизъм“. За късмет, не му е „спретнат“ показан процес.

тези събития, на 26 октомври юнският доклад на Лукач е публикуван на немски и не е трудно да си представим в съпътствието на какви информации е стигнал до Адорно.¹⁶

Адорно отвърща на Лукач с кратка бележка в пет абзаца, публикувана на 21 декември.¹⁷ В нея се извинява, че може да е налице недоразумение, защото не знае унгарски и не може да прецени доколко немският вариант на текста съответства на оригинала; също така признава, че името му е посочено като положителен пример. Но в последните три абзаца обръща внимание, че думите около понятието „декаданс“ се употребяват произволно и за идеологически цели. Поради което собственото му критическо отношение към темата и охулването на явлението от страна на политиката на източния блок нямат нищо общо. Да, навярно и двете критически позиции откриват в декаданса „конформизъм“, но преодоляването, което те предлагат, е в противоположни посоки. За Адорно художествената форма на декаданса би трябвало да се радикализира естетически, а не музикалният стил да отстъпи в полза „завръщане към природата, към колектива, към примитивността“. На този фон едно изречение на Лукач вмениява думи на Адорно, които никога не са били изречани или отпечатвани.

Вторият абзац е преценка на делото на Лукач, оставил някога възхитително впечатление върху поколението на Адорно, а след това разочарование заради публичния му отказ от по-ранните му работи при подкрепата му на „генералната линия на съветските руснаци“. Настоящото му търсене на съзвучие между собствените му разбирания и тези на Адорно може да се тълкува като изграждане на алиби в очите на публиката – като поредното освобождаване от остарели схващания и като свидетелство за застъпничество на свободна позиция. А не е ли форма на духовно-политическа повратливост? Адорно пише: „Колкото и да бих могъл да се зарадвам, че Лукач най-сетне се е противопоставил на *разрушаването на собствения си разум*, толкова малко бих могъл да търпя, че обръща с главата надолу съдържанията на музикалната ми философия“ (курс. мой, С. Й.).

Сближаването на Лукач и Хайдегер – в очите на Адорно – почива на хипотезата, че на всяка форма на идеалистическо мислене е присъщо самодоволно откъсване на духа от действителността, на частично затваряне в себе си, но и на разпореждащо се и донякъде пренебре-

¹⁶ „Унгарското въстание“ съвпада със „Суецката криза“ – нападението срещу Египет от страна на съюза Англия–Франция–Израел и възпирането на ескалацията на напрежението посредством невъобразимото (и мимолетно) единодействие между САЩ и СССР.

¹⁷ ADORNO, T. W. Widerspruch. – In: T. W. ADORNO. *Musikalische Schriften V*, Gesammelte Schriften, Bd. 18. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997, S. 834–835. Първоначалното заглавие на текста е „Адорно коригира Лукач“.

жително отношение към обективността. Защото я е разгадал напълно, „снел“ е закономерностите и тенденциите на развитие в себе си. Открил е автентичен достъп до „битието“, за разлика от превратните форми на духовен живот, задоволяващи се с огризките на „бивашото“. В реакцията към доклада на Лукач от 1956 г. на преден план излиза тъмната страна на такова вживяване в ролята на родовия субект, често пъти то не улавя, не си дава сметка, че може да се окаже маша в чужди (буквално кадруващи) ръце, или да е параван за хамелеонни подбуди в диапазона между конформизма и кариеризма. По този повод един от преподавателите ми – Кирил Василев – казваше, че „партийната линия е права, дори когато е крива“. В други ситуации пък друг преподавател и учител – Петър-Емил Митев – ми напомняше как Ленин поучавал изненадани от поведението му интелектуалци с максимата „врагът на моя враг е мой приятел“.

Защо ирационализъмът де е симптом за разрушение на разума, а рационалната обосновка на всякакви компромиси да не е и на всичко отгоре да се възхвалява като тържество на световния разум?

III. В окоето на бурята

Две години по-късно, през 1958 г., Лукач публикува книга с три студии „Срещу криворазбрания реализъм“, която е разработил през 1955 г., а през 1956 г. е представил тезите си на множество научни форуми в различни страни.¹⁸ Откъдето и да се погледне, на епохата на разтопяване на ледовете (оттепелъ) все още не е турен край; дори в Наказателния кодекс на СССР е заличено понятието „враг на народа“; изкуството в страните от Източния блок процъфтява. За съжаление, около Лукач облаците отново са се сгъстили; този път е критикуван дори за „Младия Хегел“ и, както и по-рано, заради „десен ревизионизъм“. В резултат на което той пише защита в „Послеслов към «Моят път към Маркс»“, един текст, създаден още през 1933 г. Но пак ли става дума за алиби? Особено ако се вземе предвид, че Лукач сам говори за „езопов език“ в епохата на Сталин.¹⁹

„Срещу криворазбрания реализъм“ по най-последователен начин защитава схващането за наличие на антагонистично противоречие в обществото, а от там – в своеобразна форма – и в сферите на културата. На дадени етапи фашизмът или милитаризмът могат да се

¹⁸ LUKÁCS, G. *Wider den missverstandenen Realismus*, Hamburg: Claassen, 1958. В т. 4 от събраните съчинения на Лукач текстът е публикуван под заглавие „Съвременното значение на критическия реализъм“ (с. 457–603). По това време има забрана за публикуване на Лукач в ГДР и в Унгария.

¹⁹ Лукач е арестуван през 1941 г. от НКВД, но след два месеца – благодарение на застъпничество от страна на Георги Димитров – е пощаден и освободен.

окажат от едната страна на това противопоставяне, а на другата да се срещнат иначе различни по своята светогледна нагласа, обединени в единен фронт, позиции на антифашизъм или на пацифизъм. Но това са екстремни моменти от историята на настоящето. В нейните „по-безветрени“ фази противоречието се препозиционира, на практика в полето между „съюзниците“, обединили сили в моменти на остра криза. Също в стила на диалектическите триади сталинистките извращения би следвало да преживеят своята теза-антитеза-и-синтеза.

Тази динамика има своето отражение в изкуството, където авангардът и социалистическият реализъм могат да се окажат проява на диаметрално противоположни предразсъдъци и да задават тенденции на разбягване или на челен сблъсък. Само че демократизирането на социализма е дало шанс и на социалистическия реализъм да потърси в огледалото своето човешко лице. Поради тази причина, смята Лукач, той може да потърси близост с критическия реализъм, т.е. в чуждия лагер да открие събрат, брат по оръжие, с когото да изобличат декаданса на авангардистите. Освен това би трябвало да (може да) прояви и нещо като снизходителност към критическите реалисти, които сякаш не са дораснали да бъдат социалистически реалисти. Ето как „реализмът“ може да изиграе ролята ако не на общ знаменател, то поне на посредник, за да лъсне истината за неговото друго, свойствено на много от съвременните художествени опити. Или пък е условие за добронамерено разбиране и пощада, вместо жестоко отхвърляне или затриване. Хегеловата формула за „тъждество на тъждественото и нетъждественото“ се прокрадва като решение. С нейна помощ започват да се назовават имена на творци и произведения, които заслужават признание, макар да стоят от другата страна в ситуацията на неизбежна противоположност.

Трите текста в сборника са озаглавени „Светогледните *основи* на авангардизма“, „Франц Кафка *или* Томас Ман“ и „Критическият реализъм в социалистическото общество“ (курс мой, С. Й) и още с това подсказват възможните комбинации, описани абстрактно току-що. Наивно е да си помислим, че „реализмът“, който има предвид Лукач, е свързан с отразяване на действителността; още на първата страница в първия доклад тава дума за психологични преживявания, т. е. реализмът има предвид субективни обобщения. И още с това може да е предположи, защо позицията на Лукач изглежда в очите на Адорно релевантна да бъде преценявана през призмата на „духа“ – не на „природата“ – във философията на Хегел. Без да искам да навлизам в каквито и да било подробности, ще напомня, че отправна точка на цялата интерпретация при Лукач е сравнение между вътрешния монолог на герои на Томас Ман (Гьоте от „Лоте във Ваймар“) и на Джеймс Джойс (господин и госпожа Блум от „Одисей“). С тяхна помощ и с помощта на други примери Лукач очертава две коренно различни възможности на

асоциативни връзки в разсъжденията на героите, едната от които е произволна, другата – консистентна. Първата е присъща на авангардизма, затова неговите герои са осъдени на онтологична самота, втората – на реализма, където героите са автентични социални същества. И като капак на всичко Хегеловите категории „абстрактна“ и „конкретна“ възможност се разкриват като кандидати за прокарване на концептуално различие между двата стила. Разбира се, в единия случай логически се стига до „премахване на действителността“, до заимстването ѝ с „призраци“, както и до „разлагане на личността без остатък“, до нездрав интерес към „патологичното“ и превръщането му в норма.

На този фон Лукач посочва развитие в нечие творчество, в което първоначално реалистичният подход первертира в антиреалистичен. И тъкмо на това място – с по-голяма прецизност – се връща към констатацията, че според Ханс Айслер това е било случило с Шьонберг, което бил забелязал и Адорно – „разпад на състоянието на чувствата, на централното съдържание на модерната музика, а с това... загуба на нейната автентичност като авангардистко изкуство“.²⁰ И сякаш да подсили преценката си Лукач изтъква, че подобен личностен разпад философията сякаш – в лицето на Валтер Бенямин (донякъде) и Анри Бегсон (изобщо) – не може да си позволи. Или пък все още не си е позволила. Защото книгите на Луи Алтюсер започват да излизат на практика едва след 1959 г., а първата книга на Питър Уинч, в която късната философия на Лудвиг Витгенщайн е използвана в полето на социалните науки, е излязла току-що. „Краят на субекта“, „смъртта на субекта“ тепърва ще се превръщат в бойни знамена.

Отговорът на Адорно излиза през ноември 1958 г. в списание „Месецът“ (Der Monat) под заглавие „Изнудено помирение“²¹. Никога няма да излишно да си припомним, че много малко по-рано, на 23 октомври, Борис Пастернак е удостоен с Нобелова награда за литература, а на 29 октомври е *принуден* да я откаже и да се примири с участието си. Книгата, заради която се разиграва този позорен фарс, е романът „Доктор Живаго“, отпечатан за пръв път официално в СССР през 1988 г. Нима става дума за антиреалистичен роман? Та нали дори заглавието му напомня „Доктор Фаустус“ на Томас Ман, чието творчество Лукач цени така високо.²²

Впрочем напълно е възможно Адорно да е знаел, че още в края на 30-те години Блох и Брехт, та дори и Ана Зегерс влизат в спор с Лукач относно присъдата му срещу експресионизма.²³ Но едва ли това е

²⁰ Цит. съч., с. 38.

²¹ ADORNO, T. W. Erpresste Versöhnung. Zu Georg Lukács: „Wider den missverstandenen Realismus“. – In: T. W. ADORNO. *Noten zur Literatur*, Gesammelte Schriften, Bd. 11. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997, S. 251–280.

²² Опитите ми да открия името на Пастернак при Лукач са безрезултатни.

²³ SCHMITT, H.-J. (Hrsg.), *Die Expressionismusdebatte: Materialien zu einer marxistischen Realismuskonzeption*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1975.

било решаващото. Според него, на фона на безспорните постижения от миналото, последвалите лавирания и лупинги на Лукач не са нищо друго освен „боязливост“, а не въпрос на тактика. В резултат книгата предлага нещо „полузамръзнало“ – между т. нар. размразяване и подновения мраз. Още на повърхностното измерение на жаргона се вижда, че Лукач обръща прекалено малко внимание на художествената форма, служи си с бинарни опозиции, с клишета и суперлативи, неправомерно отъждествява декаданс с авангардизъм. Същевременно сякаш сам пропуска разбирането на Маркс (и Енгелс) за идеологията; в противовес на което Адорно цитира предварителни разработки (1857/58) на „Капиталът“.²⁴ Обективността на човешкия свят е пропита от субективната човешка дейност, при което обаче тя обичайно загубва свободния си характер и застива като природообразна. Лукач не съзира възможността, авангардисткото изкуство – с цялата произволност на свободните му асоциации – от една страна, да дава израз тъкмо на тази вторична, възникнала, но натрапена обективност, от друга страна, да подсказва пробойни в нея и с това – да отваря утопични хоризонти пред свободата.

Диференцирането на изкуството на „здрavo“ и „болно“ позволява безкритично групиране и типологизиране. Използването от Лукач на Хегеловите категории абстрактна и реална възможност е недialeктическо е инструментално, не вникващо в детайлите на художествената форма. На това място Адорно дава пример с „Възход и падение на Артуро Хи“ на Брехт, за да покаже, че гангстерът е подходяща алегория за държавен бандитизъм, но също така и лековата аналогия, която може да прикрие същинския ужас, свойствен на фашизма. От днешна гледна точка може да изглежда неудачно, но покварата се привижда в духа на прагматиката достоверност, свойствена на множество дидактични творби. Но тогава това е било изтълкувано като предимство към покварата, в която решенията на общинските съветници се представят в категориите на Хегеловата логика, а относно Хегеловата логика се дискутира в духа на общински събрания.

Във философска дълбочина упреците на Лукач срещу „онтологизма“ – представата за вечна човешка същност – се връщат като бумеранг върху него. Заради разбирането или-или; човекът или е (привидно) самотен, както смятат антиреалистите, или е социален, както (правилно) изтъкват реалистите. Противно на това, Адорно в най-сбитата форма подмята: „При Бодлер (...) не става дума за инвариантност на човешкото същество, (...) а за същността на модерността“. Поради тази причина Бенямин предпочита за търси „дialeктически“, а не „архаични“ образи.

²⁴ Става дума за ръкописите, известни с името „Grundrisse“ (Rohentwurf). На немски текстът е публикуван през 1939 г., а на руски – цялостно – едва през 1968 г. Вж.: МАРКС, К. и ЕНГЕЛС, Ф. *Съчинения*, т. 46 (1 и 2). София: Изд. на БКП, 1978.

Чрез декомпозирането на единството на субекта Пруст го е превърнал в сцена на явяващи се обективности, имащи епична пълнота. Зад аисторичната фасада на Бекет прозират конкретни исторически катастрофи.

Лукач не осъзнава и спецификата на изкуството в сравнение с науката. Възхваляването на Балзак (впрочем такова е още отношението на Маркс) е заради (общопризнатата или вменената му) реалистичната панорама на характерите на XIX в.; само че според Адорно – на това е посветил самостоятелна публикация – Балзак би могъл да се окаже доста по-хетерогенен автор. Някои вече са видели в него романтични, други – архаични черти; от своя страна Адорно смята, че „Човешка комедия“ свидетелства за невъзможност субектът да обеме реалността във фантазията си. Противно на „Божествена комедия“, бих добавил.

Собствената позиция на Адорно остава латентна. А и той първа ще чете лекции по естетика – през зимния семестър 1958-59 г., после през 1961-62 г. (все още непубликувани)²⁵ и ще работи върху „Естетическа теория“ (която не успява да завърши). Но и в полемиката с Лукач има забележителни пасажии: „След като художественото произведение няма за свой предмет непосредствено действителното, то никога не казва подобно на познанието: *това е така, а: така е то*. Логичността му не е тази на предикативното съждение, а на иманентната съгласуваност (Stimmigkeit): само посредство нея, отношението, в което то помества елементите, се сдобива с някакво положение. (...) То не произнася присъди, а става присъда в своята цялост“ (курс. мой, С. Й). Онова, което определя рамката и патоса на критиката на Адорно, е демаскирането на социалистическия реализъм като афирмативна нагласа спрямо една повредена действителност и като насилствено търсене на начини за споделянето ѝ с мислители и творци, за които реализмът дава израз на хетерогенното, на самообновяващата се художествена форма. Ето защо романите на XIX в. не са – подобно на Хегеловото разбиране за скулптурата – автентичният израз на форма и съдържание, а въвличане и подлагане художествена обработка на ново съдържание, каквото правят по-късно и авангардистките творби на XX в.²⁶ От своя страна пък модерното изкуство, особено романите на XIX в., повлияват както върху социалните науки, така и върху репортажната журналистика. На свой ред тези от XX в. събуждат утопичните измерения на разума, задрямал под диктата на императивните на административната рационалност. Тяхната екстравагантност е по-реалистична, защото кара да изпъкне грозната истина, която на повърхността изглежда ако не красива, то поне приемлива.

²⁵ В тях темата за „новото“ е разгледана в рамките на половин семестър.

²⁶ Вж.: PIPPIN, R. *Kunst als Philosophie. Frankfurter Adorno-Vorlesungen 2011*, Berlin: Suhrkamp, 2012.

IV. Заглъхването на ехото

През зимния семестър на учебната 1958-59 г. Адорно чете лекции на тема „Естетика“.²⁷ От тях става ясно, че или вече е познавал, или междуременно се с запознал със спора около експресионизма, в който някога е участвал и Лукач. Но се спира и на спора между двамата, при това отбелязвайки изрично, че иска да даде лично обяснение, какво е довело до реакцията му. Това, от своя страна, на фона на общото съмнение на Адорно, че сме в състояние да открием някаква цел на историята – теза, около която се върти теорията и идеологията на историческия материализъм. Акцентът върху разбиранята на Лукач за реализма извежда наяве своеобразен двоен стандарт. Интерпретациите му на художествени произведения, създадени в страните от източния блок, са задълбочени и смели, докато тези на западната култура – прибързани и едностранчиви. Нагласата му си служи с дихотомно разделение, с помощта на което едните творци не пропускат социалната връзка на героите си, тяхната близост до народа, докато в другите е стилизиран индивидуализмът на тяхното атомизирано съзнание. На което Адорно отвърща, че именно самотата и безнадеждността възпроизвеждат художествено много по-адекватно състоянието на съвременното общество, отколкото колективизмът и солидарността, в които на практика хората са „сведени до чисти обекти“. А Лукач се „държи като партиен секретар“, който се вайка, че в състояние на екстремна самота комуникацията била пропаднала. Без да вижда, че точно това са вярно уловените симптоми на общественото състояние. Затова, колкото и парадоксално да е, Лукач дава израз на един „естетически субективизъм“, оказва се застъпник на „псевдореализъм“.

Тези думи на Адорно няма как да са стигнали до Лукач. И сякаш се възцарява тишина. Която е прекъсната от засегнатата страна с една фраза, която в последствие става крилата.

По стил отговорът на Лукач съответства на този на Адорно. Когато през 1962 г. издава наново „Теория на романа“ го снабдява с предговор.²⁸ В него пише: „Значителна част от водещата немска интелигенция, сред нея и Адорно, се е нанесла в Грандхотел Пропаст – както бях написал във връзка с критиката ми към Шопенхауер – красив, снабден с целия комфорт хотел на ръба на пропастта, на нищото, на безсмислието. А всекидневният поглед в пропастта, между уютната

²⁷ ADORNO, T. W. *Ästhetik* (1958/59). – In: T. W. ADORNO. *Nachgelassene Schriften. Abteilung IV: Vorlesungen*, Bd. 3, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2009, най-вече с. 315–318.

²⁸ Вж.: LUKÁCS, G. *Theorie des Romans*. Darmstadt und Neuwied: Luchterhand, 1971, S. 5–17. Този предговор липсва в българското издание.

наслада от хранения и производство на изкуство, може само да увеличи радостта от този рафиниран комфорт“.²⁹ Това е всичко, казано за Адорно през 1962 г., името му просто е добавено към това на Шопенхауер, малко преди да започне канонадата срещу Киркегор.

В писмо до Кракауер Адорно изразява огорчението си.³⁰ Но пък в една бележка си записва, че това му прилича на сцена от филма на Чарли Чаплин „Треска за злато“ (1925).³¹ И че в сравнение с него Лукач бил паднал в пропастта, което обаче сметнал за спасение, докато там долу пълзи като герой на Бекет.

Вместо епилог

Тези разсъждения, които днес се опитам да обобщя, се породиха някога от една провокация на Огнян Ковачев. Тогава живеехме наблизо един от друг, а синовете ни си имаха своите си контакти, така че се виждахме и разговаряхме често. Отнякъде Огнян беше научил каква дискуссия се била разразила около филма на Сергей Айзенщайн „Октомври“ (1927), в който непрофесионален актьор – фабричен работник – изпълнявал ролята на Ленин. Но най-вече, че следващият план на режисьора се фокусираше върху идеята му да филмира... „Капиталът“ на Маркс. От своя страна, успехът на филма дал шанс на Айзенщайн да посети през 1929-30 г. редица западни държави и да сключи прочутия си договор за работа в Мексико. По време на престоя си в Париж се срещнал и запознал и с Джеймс Джойс, вече страдащ от слепота, която му пречела да чете собствените си творби. Но пък за радост имало грамофонен запис с гласа на Джойс и Айзенщайн могъл да го изслуша. Това, разбира се, тласна разговора ни към темата Дерида-грамофонът-Джойс, за която отнякъде бяхме нещо подочули.³² Подробностите съм забравил, но Огнян ме е оставил с впечатлението, че Айзенщайн решил да се възползва от модела на „Одисей“ на Джойс, за да филмира „Капиталът“ на Маркс. Години по-късно установих колко прав е бил Огнян дори ако само си е бил изфантазирал една възможност.

Какво ли е щял да си помисли Лукач за реализма, ако проектът на Айзенщайн се беше осъществил?

²⁹ Метафората „Грандхотел Пропаст“ е създадена от Лукач през 1933 г. (при завземането на властта от Хитлер), но ръкописът с това заглавие става публично известен едва през 1984 г.

³⁰ ADORNO, T. W. – KRACAUER, S. *Briefwechsel*, цит. съч., С. 584.

³¹ ADORNO, T. W. *Graeculus* (II). *Notizen zur Philosophie und Gesellschaft* 1943-1969. – In: *Frankfurter Adornos Blätter*, Bd. VIII, 2003, S. 36.

³² Вж.: DERRIDA, J. *Ulysses Gramophone*. *Hear Say Yes in Joyce* (1884). – In: J. DERRIDA. *Acts of Literature*, New York & London: Routledge, 1992, pp. 253–309.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

БЕНЯМИН, В. Произход на немския трауершпил. Прев. А. Рашева. – В: БЕНЯМИН, В. *Художествена мисъл и културно самосъзнание*. София: Народна култура, 1989.

ГОЛЬДМАН, Л. *Лукач и Хайдеггер*. Прев. В. Ю. Бистрова. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2009.

ЛУКАЧ, Д. *Хаос и форми*. Прев. Д. Зашев. София: Народна култура, 1989.

МАРКС, К. и ЕНГЕЛС, Фр. *Съчинения*, т. 46 (1 и 2). София: Издателство на БКП, 1978.

МЕРЛО-ПОНТИ, М. *Приключения на диалектиката*. Прев. Е. Грекова. София: Любомъдрие, 1998.

REFERENCES

ADORNO, T. W. Ad Lukács. In: T. W. ADORNO. *Vermischte Schriften I*. Gesammelte Schriften, Bd. 20.1. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

ADORNO, T. W. Ästhetik. In: T. W. ADORNO. *Nachgelassene Schriften. Abteilung IV: Vorlesungen*, Bd. 3. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009.

ADORNO, T. W. Erpresste Versöhnung. Zu Georg Lukács: "Wider den missverstandenen Realismus". In: T. W. ADORNO. *Noten zur Literatur*, Gesammelte Schriften, Bd. 11. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

ADORNO, T. W. *Fragen der Dialektik*. In: T. W. ADORNO. *Nachgelassene Schriften. Abteilung IV: Vorlesungen*, Bd. 11. Berlin: Suhrkamp, 2021.

ADORNO, T. W. Graeculus (II). Notizen zur Philosophie und Gesellschaft, 1943–1969. In: *Frankfurter Adornos Blätter*, Bd. VIII, 2003.

ADORNO, T. W. Henkel, Krug und frühe Erfahrung. In: T. W. ADORNO. *Noten zur Literatur*, Gesammelte Schriften, Bd. 11. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

ADORNO, T. W. *Kierkegaard. Konstruktion des Ästhetischen*, Gesammelte Schriften, Bd. 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

ADORNO, T. W. Adorno. Widerspruch. In: T. W. ADORNO. *Musikalische Schriften V*, Gesammelte Schriften, Bd. 18. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

ADORNO T. W. – KRACAUER, S. *Briefwechsel. „Der Riss der Welt geht auch durch mich“ 1923–1966*. Berlin: Suhrkamp, 2008.

ADORNO, H. W. – MANN, T. *Briefwechsel 1943–1955*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002.

BENJAMIN, W. & A. RASHEVA (trans.). Proizhod na nemskiya trauershpil [Ursprung des deutschen Trauerspiels]. In: W. BENJAMIN. *Hudozhestvena misal i kulturno samosaznanie* [Artistic thought and cultural self-awareness]. Sofia: Narodna kultura [publ], 1989.

DERRIDA, J. Ulysses Gramophone. Hear Say Yes in Joyce. In: J. DERRIDA. *Acts of Literature*. New York & London: Routledge, 1992.

GOLDMANN, L & V. Y. BISTROVA (trans.). *Luckach i Haydegger* [Lukacs et Heidegger]. Sankt-Peterburg: Vladimir Dal' [publ.], 2009.

HENRICH, D. *Ins Denken ziehen. Eine philosophische Autobiographie*. München: C. H. Beck, 2021.

LUKÁCS, G. Der Kampf des Fortschritts und der Reaktion in der heutigen Kultur. In: G. LUKÁCS. *Schriften zur Ideologie und Politik*. Neuwied und Berlin: Luchterhand, 1967.

LUKÁCS, G. & D. ZASHEV (trans). *Haos i formi* [Chaos und Formen]. Sofia: Narodna kultura [publ.], 1989.

LUKÁCS, G. *Theorie des Romans*. Darmstadt und Neuwied: Luchterhand, 1971.

LUKÁCS, G. *Wider den missverstandenen Realismus*. Hamburg: Claassen, 1958.

MARX, K., F. ENEGELS. *Sachineniya* [Collected Works], Vol. 46 (1 & 2) Sofia: Publishing House of the Bulgarian Communist Party, 1978.

MERLEAU-PONTY & E. GREKOVA (trans.). *Priklyucheniya na dialektikata* [Les aventures de la dialectique]. Sofia: Lyubomadrie [publ.], 1998.

PIPPIN, R. *Kunst als Philosophie. Frankfurter Adorno-Vorlesungen 2011*. Berlin: Suhrkamp, 2012.

SCHMITT, H-J. (Hrsg.). *Die Expressionismusdebatte: Materialien zu einer marxistischen Realismuskonzeption*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1975.

ADORNO AND THE FAILURES OF REALISM

Summary. The article offers a reconstruction of the main moments of the relationship between Th. W. Adorno and G. Lukacs in the period after the Second World War. The first part focuses on the challenge provoked by Lukacs's book "The Young Hegel" and on the interpretation of it by Adorno in the spirit of idealism and as a project comparable to Heidegger's. For Adorno, these are forms of totalizing thinking through which the subject suppresses and muffles the originality of objects. The second part focuses on the effect of Lukacs's book "The Destruction of Reason" and the accusation of German Classical Philosophy in irrationalism. For Adorno, there is room for irrationalism in true dialectics. But far more frightening to him are the variants of one-sided rationality, as well as its incarnations in the power structures that crush all dissent. This is where the specific problem that led to the enmity between Adorno and Lukacs comes to light – the so-called "partisanship" of art or the ideology – art relationship. The third and fourth parts deal with the relationship between avant-garde art and realism, in which Lukacs sees a subjective-antisocial escape from reality, and Adorno – an expression of heterogeneity of the socially-objective world itself. *Keywords:* totalizing thinking and thinking in fragments, dialectics and irrationalism, realism and avant-garde in art

Stilian Yotov, Prof. DSc.

ORCID: 0000-0003-2015-0279

Scopus: 6506441567

WEb of Science: AAQ-72942-2020

Google scholar: Stilian Yotov

Department of Philosophy, St. Kliment Ohridski Sofia University

15 Tzar Osvoboditel, 1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: yotov@phls.uni-sofia.bg